

Марко М. Јанићијевић¹
Државни универзитет у Новом Пазару,
Департман за филолошке науке

ISSN 2217-7221
eISSN 2217-8546
UDC 81'42 : 811.163.41
UDC 81'42 : 811.111
originalni naučni rad

ДИСКУРС ЗАКОНСКИХ АКАТА: УПОРЕДНО-РАЗВОЈНИ ПРИСТУП²

САЖЕТАК: У мултидисциплинарном оквиру анализе дискурса испитиван је жанр законских аката, схваћен као пресудни аспект интеракције (ре)нормализовања социјалних односа у функцији легитимације хегемоније, конкретније као репрезентација тих односа онаквим какве их адресант (политичка елита) захтева од адресата (народа, тј. поданика). Жанровски, интертекстуални, текстуалносинтаксички, когнитивносемантички, контекстуалнокогнитивни, интерактивно-прагматички, функционално-системски, сваки уз квантитативноаналитички увид у дискурс законских аката, извршен у овој студији, подразумева и упоредно-развојни опис и упоредно-развојно објашњење дискурских својстава анализираног корпуса српског и енглеског језика. Такав приступ омогућио је, поред вишестраног сагледавања предмета, проверу адекватности поменутих теоријско-методолошких концепата и њихову последичну модификацију, као и већи потенцијал интеграбилности овог истраживања са другима. Потврђена је хипотеза високог степена универзалности датог жанра, константности односа између адресанта и адресата, затим садржаја и функције поруке, са варијацијама у погледу стратегија које примењују поједини дискурси (континенталноправни – англосаксонскоправни; буржоаски – социјалистички).

Кључне речи: дискурс, анализа, устав, српски, енглески језик.

1. Увод

1.1. *Предмет истраживања.* Предмет спроведеног истраживања јесте дискурс законских аката као резултат интеракције (ре)нормализовања

1 trupko@sezampro.rs

2 Ово је приказ истраживања из ауторове докторске дисертације под називом *Дискурс законских аката: упоредно-дијахронички приступ*, одбраћене 18. 10. 2010. г., пред комисијом у саставу: проф. др Вера Васић (ментор), проф. др Твртко Прћић (председник комисије), проф. др Свенка Савић, доц. др Александар Милановић.

социјалних односа, и то, пре свега, као репрезентација тих односа онаквим какве их адресант (политичка елита) захтева од адресата (народа, тј. поданика). Основни циљ је утврђивање жанровско-дискурзивних особености законских аката, уз проверу ограничења примењених теоријско-методолошких концепата.

Ефикасна и дугорочна контрола маса од стране елите не остварује се силом, већ првенствено устаљивањем образаца понашања, који рефлектују доминантну идеологију. То устаљивање остварује се правом, писаним и неписаним, чиме власт добија прворазредну легитимацију.

Кључни аспект тог процеса легитимације јесте дискурзивни аспект, који се односи на употребу језика. Тај је аспект и сâм вишедимензионалан.

У случају закона, као највишег облика легитимације, тим димензијама би одговарали (уп. Van Dijk 2009):

- а) семиотички објекат – нормативни знак,
- б) интертекстуална артикулација – нормативнотекстуални хибрид,
- в) комуникативни догађај (ланац) – од доношења закона до повратног утицаја на законодавство,
- г) део друштвене праксе – законодавна пракса,
- д) ментална репрезентација – идеолошки конструкт власти,
- ђ) социокултурни производ – еманација социополитичке културе.

Стога је жанр закона нарочито занимљив за такво мултидисциплинарно подручје какво је анализа дискурса, а посебно имајући у виду изостанак таквих истраживања.

1.2. *Метод истраживања.* Спроведена квалитативна и квантитативна анализа дискурса законских аката бави се свим наведеним димензијама. Она је заснована на дескриптивној, интерпретативној и експланаторној мултиметодичности критичке анализе дискурса, обухватајући социјалне и когнитивне аспекте интеракције чији је дати дискурс конститутивни део. Дескриптивни аспект анализе тиче се лексичких и синтаксичких избора и образаца, кохезије и структуре текста. Интерпретативни аспект повезује текст са његовим ширим друштвеним контекстом, бавећи се кохеренцијом, интертекстуалношћу и когнитивном репрезентацијом друштвене стварности. Најзад, експланаторни, или у ужем смислу критички,³ аспект анализе означава

3 Према изворно Кантовом концепту 'Kritik' ('critique').

објашњење односа дискурса, пре свега са друштвеном моћи, јер она, дакако, подразумева и контролу над дискурсом као битним друштвеним феноменом.

У теоријско-методолошки оквир инкорпорирани су: анализа жанра и теорија интертекстуалности (Bahtin 1980; Fairclough 2003), когнитивна семантика (Van Dijk 1977; Lakoff, Johnson 1980), синтаксичка семантика, формална прагматика (Searle 1981; Grice 1987; Levinson 2000; Fairclough 2003), теорије социјалне когниције (Van Dijk 1993; Chilton 2004), системско-функционална граматика (енгл. 'systemic functional grammar' [Halliday 1985]), квантитативни метод и сродни приступи.

Сматрајући:

а) најбољим начином за утврђивање карактеристика неког текста његово поређење са другим текстовима, а

б) дијахронију кинетичком, те зато суштинском, димензијом дискурса, определили смо се за упоредно-развојни приступ.

Полазимо од тога да текст, као знак, добија смисао тек у (дијалектичком) односу са другим текстовима, односно знацима. Будући сложен знак, он инкорпорира и артикулише различите, па и опречне, елементе, текстове и гласове, који му, заправо, пре обезбеђују равнотежу и аутентичност, него што му нарушавају текстуалност. Под појмом 'гласа' (енгл. 'voice') овде подразумевамо дискурс одређене категорије људи (уп. Chouliaraki, Fairclough 1999: 63), а под 'артикулацијом' (енгл. 'articulation') – комбиновање елемената дискурса/друштва и њихових релација као момената праксе, праћеног њиховом трансформацијом (Chouliaraki, Fairclough 1999: 21; в. и Laclau, Mouffe 1985).

Анализа је вршена на основу корпуса текстова који обухвата уставе ФНР Југославије (1946), СФР Југославије, из 1963. и 1974. г., затим СР Југославије од 1992 г., Србије из 1990. и 2006. г., САД, Устав Европске уније ('Treaty Establishing a Constitution for Europe'), предложен 2004. г., као и Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, при чему је највећа пажња посвећена домаћој уставној развојној путањи 1974–2006. Дати корпус није одабран тако да погодује теоријском оквиру, већ управо да му се теорија прилагоди, а да, ипак, (п)остане универзална, потенцијално одговарајућа за све типове текстова.

Зато и јесте пожељна сарадња разноликих теоријских перспектива и аналитичких поступака, каква је остварена у овом истраживању.

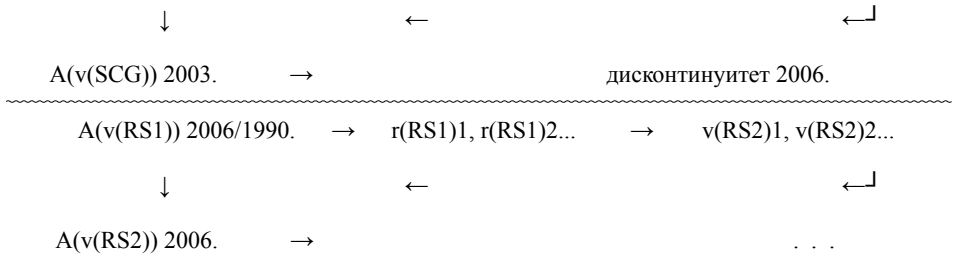
2. АНАЛИЗА

2.1. *Жанр законских аката.* Прво смо испитали место текстова датих аката унутар друштвених догађаја чији су део, као и место жанра тих текстова у односу на друге жанрове у оквиру исте друштвене праксе, односно исте мреже друштвених пракси (в. Fairclough 2003). Дати акти су исход ланца конкретних друштвених догађаја њиховог доношења односно део законодавне друштвене праксе.

У схеми I дајемо модел таквог ланца на примеру устава Југославије, односно Србије, 1946–2006, без њихових везивних амандмана који одсликавају исти принцип. Аналогно као део ланца одговарајућих друштвених догађаја објашњавамо текстове Конвенције о људским правима, предложеног Устава ЕУ и Устава САД.

Схема I. Формално-дијалектички модел ланца легислативних догађаја устава домаћих државних заједница 1946–2006 (r – реакција на акт, v – глас у тексту, A – артикулација гласова у тексту; FNRJ – Устав ФНРЈ, SFRJ1 – Устав СФРЈ од 1963, SFRJ2 – Устав СФРЈ од 1974, SRJ – Устав СРЈ, SCG – Уставна повеља ДЗ Србија и Црна Гора, RS1 – Устав Србије од 1990, RS2 – Устав Србије од 2006).

артикулација	→	реакције	→	гласови
A(v(FNRJ)) 1946.	→	r(FNRJ)1, r(FNRJ)2...	→	v(SFRJ1)1, v(SFRJ1)2...
↓		←		←┘
A(v(SFRJ1)) 1963.	→	r(SFRJ1)1, r(SFRJ1)2...	→	v(SFRJ2)1, v(SFRJ2)2...
↓		←		←┘
A(v(SFRJ2)) 1974.	→	r(SFRJ2)1, r(SFRJ2)2...	→	v(SRJ)1, v(SRJ)2...
↓		←		←┘
A(v(SRJ)) 1992.	→	r(SRJ)1, r(SRJ)2...	→	v(SCG)1, v(SCG)2...

Према приказаном моделу, артикулацију конститутивних гласова Устава ФНРЈ из 1946. ($A(v(FNRJ))$) прате реакције на тај устав ($r(FNRJ)1, r(FNRJ)2...$), које се с временом формулишу у гласове новог устава ($v(SFRJ)1, v(SFRJ)2...$), Устава СФРЈ из 1963, који их артикулише ($A(v(SFRJ))$). Процес се на сличан начин понавља до дисконтинуитета (кон)федералне државе 2006. године. Тада републички устав донет 1990. г., након формалне подређености Уставу СФРЈ од 1974, Уставу СРЈ, те Уставној повељи СЦГ, постаје највиши акт независне државе Србије. Реакције на њега убрзо се артикулишу као гласови у новом уставу Србије, проглашеном 2006. године.

Услед своје далекосежне улоге, посредног или непосредног задирања у скоро све аспекте друштвеног живота, текстови аката датог корпуса налазе се унутар многоструког ланца жанрова, који одражава непрегледну мрежу друштвених пракси. У оквиру ланца доношења закона може се идентификовати жанр расправе, уже политичко-стручне, а често и шире јавне, а по проглашењу, различити жанрови масовних медија који репродукују текст устава или његове одреднице широј јавности, затим научни жанрови попут коментара, приказа, дискусије и сл., те бирократски жанрови који представљају разраду и примену закона (уредбе, одлуке и сл.).

С обзиром на илокуциону функцију, законе сврставамо у подврсту директивних комуникативних аката, коју смо означили као 'нормативи'. Функција 'претеће уредбе', коју им приписујемо, одражава две компоненте: прескриптивну, која одговара уредби, и репресивну, која одговара претњи. Међутим, форма комуникације јесте она типична за асертиве – обавештајна, чиме су обележја обавештајног, статусом учесника немаркираног, граматичког облика пресликана на домен статусно маркираног законодавног текста. Тако

се ствара привид саопштавања чињеница, те естетизује порука у сврху њене промоције.

Да би се приступило анализи таквог ‘дискурса за посебне сврхе’ (Beaugrande 1997: 325), неопходно је било начинити бар аналитички преглед његових основних метафоричких и метонимијских појмовних образаца у сврху његове интерпретације. Показује се да су метафора и метонимија кључни когнитивни механизми на којима је заснована елитистичка посебност језика права, иако њихова систематска идентификација те критичка анализа у том домену тек предстоји.

Дајемо неке од плоднијих метафоричких образаца, издвојене на основу Лејкофове и Џонсонове теорије појмовне метафоре (Lakoff, Johnson 1980):

– онтолошке метафоре: ПРАВО као БИЋЕ (‘повреда/кришење права/закона’ / ‘violation of the right’);

– оријентационе метафоре: ОДГОВАРАЈУЋЕ је БЛИЗУ (‘прихватити предлог’ [уп. ‘adopt’]; ‘одступања од права’); МОЋНИЈЕ је НАГОРЕ (‘највиши правни акт’);

– структурне метафоре: РАСПОЛАГАЊЕ као ДРЖАЊЕ (‘држалац стана’, ‘носиоци власти’ / ‘hold office’⁴), КОМУНИКАЦИЈА као ПРИМОПРЕДАЈА (‘дати мишљење’ / ‘give opinion’⁵); ПРОЦЕСУИРАЊЕ као НОШЕЊЕ (‘донети закон/одлуку/...’, ‘поднети предлог/оставку’); ВРЕМЕ као ТЕКУЋИНА (‘истек времена/рока’).

Метонимијски обрасци су у најмању руку подједнако плодни, рецимо:

– ОПШТИ ПОЈАМ уместо ПРАВНИ ПОЈАМ (‘слобода/liberty’ уместо ‘слобода у правном смислу’, ‘поступак, уместо ‘устаљени бирократски процес’);

– ИНСТИТУЦИЈА уместо ОДГОВОРНИ ЛЈУДИ ИНСТИТУЦИЈЕ (‘држава/state’, ‘Влада/government’⁶ и сл.);

– РАДЊА уместо ВРШИЛАЦ (‘удружени рад’, ‘obligation of the administration’);

– ПРОЦЕС уместо РЕЗУЛТАТ ПРОЦЕСА (‘(правни) акт / (legal) act’,

4 Дати пример илуструје ‘метафтонимију’ (термин из Goossens 1990): ‘the Office’ уместо ‘official power’ (метонимија), ‘possess’ као ‘hold’ (метафора).

5 Још једна метафтонимија, в. даље.

6 Двострука метонимија: ‘Влада’ уместо ‘врховна извршна власт’ уместо ‘поседници врховне извршне власти’. На такав начин се ‘врховна извршна власт’ имплицитно доживљава као (права) ‘власт’.

‘прибавити мишљење’ / ‘obtain opinion’).

2.2. *Интертекстуалност законских аката.* Покретачку улогу дискурзивне различитости у законским актима показујемо на више нивоа. Утврђујемо да је посматрани дискурс настао хибридикацијом:

- бирократских са филозофско-научним жанровима (инваријантно);
- одговарајућих социополитичких дискурса (варијантно);
- ауторског гласа са релевантним другим гласовима моћи (варијантно);
- основног тока текста акта са другим правним актима (варијантно).

Поред бирократских жанрова, текстови анализираног корпуса интернализују и правнотеоријски, социјално и политикотеоријски, као и општенаучно-технолошки жанр, као филозофско-научне (под)жанрове.

Као својеврсни начини репрезентације стварности (Fairclough 2003), инкорпорирани су у мањој или већој мери: демократски, национални, конзервативни, либерални, (у ширем смислу) социјалистички дискурс и др. Међутим, они се најчешће комбинују, дајући на тај начин хибридне дискурсе, које смо означили као ‘међудискурси’, нпр. либералнодемократски, конзервативно-либерални, националноконзервативни, социјалдемократски, социјалистичкодемократски и сл.

Идентификовање наведених дискурса засновали смо, пре свега, на анализи лексичких јединица и анализи пресупозиција, семантичких импликација и прагматичких импликатура, као средстава идеолошке репродукције.

С обзиром на компромис ауторства посматраних текстова, представљен као јединствени глас, артикулацију различитих гласова посматрамо кроз призму артикулације самих (друштвених) разлика. Артикулација не подразумева прост збир елемената (у датом случају, гласова), већ пре свега, њихов међуоднос; стога је, у датом случају, битно утврдити оријентацију према разликама.

На основу разликовања пет општих сценарија: а) „отвореност према разлици, њено прихватање, признавање; расправљање разлике, као у ‘дијалогу’, у најширем смислу тог термина, б) наглашавање разлике, сукоб, полемика, борба око значења, норми, моћи, в) покушај да се отклони или превазиђе разлика, г) стављање разлике у други план, фокус на заједништву и солидарности, д) консензус, нормализација и прихватање разлика у моћи, што ставља у други план или потискује разлике у значењу и око норми” (Fairclough 2003: 42–43),

установили смо да споразумном и нормативном карактеру анализираних текстова одговара (д) ‘консензус, нормализација и прихватање разлика у моћи ...’, као глобални сценарио оријентације према разлици. Остали наведени сценарији појављују се као варијанте у оквиру глобалног сценарија.

Резултати прагматичке анализе различитости показали су међусобно преклапање различитих сценарија, па смо првобитну концепцију модификовали у скалу интензитета испољености разлике (схема II).

Схема II. Скала оријентације према различитости.

← ПРИЗНАВАЊЕ РАЗЛИКЕ – ПОТИСКИВАЊЕ РАЗЛИКЕ →
наглашавање (б) отвореност (а) консензус (д) други план (г)

Међусобна интеракција законских аката и њихова интеракција са другим правним текстовима, као део јуридичке и укупне социјалне интеракције, очитује се као интертекстуална референцијалност.

2.3. *Текстуалност законских аката.* Кохеренција текста појединачног законског акта, као вид (интра)текстуалности, такође се, како показујемо, може посматрати као инстанца интертекстуалности.

Дистрибуција макроструктура, тј. глобалних тематскоконцептуалних структура, у актима анализираних корпуса дата је у табели I.

Табела I. Дистрибуција макроструктура у актима анализираних корпуса.

АКТИ ↓	М А К Р О С Т Р У К Т У Р Е					
	преамбула	основна начела	људска права	друштвено-економско уређење	уређење власти	завршни део
ФНРЈ	–	+	+	+	+	+
СФРЈ 1963	+	+	+	+	+	+
СФРЈ 1974	+	+	+	+	+	+
СРЈ	+	+	+	+	+	+
РС 1990	+	+	+	+	+	+
РС 2006	+	+	+	+	+	+
САД	+	–	+	–	+	+
ЕУ	+	+	+	+	+	+
Конвенција	+	/	+	/	+	+

Дате макроструктуре устројене су преко једног или више нивоа ‘мезоструктура’ (попут глава, одељака), текстуалних целина које концептуално

посредују између макро и микро структура текста.

Од нарочитог је значаја што смо испитивали не само синтаксичко-семантичке односе клауза и реченица већ и реченичних комплекса и читавих чланова, укључујући и семантичке релације линеарно несуседних структура.

Рецимо,⁷ у датом одломку (чији су кореспонденти у: СФРЈ 1974: чл. 178; РС 2006: чл. 30–31) чланови су повезани адверзативним (ексклузивним) односом. Први члан, како се види, структуриран је из две просте копулативне реченице.

У оквиру потоњег члана (2), имамо копулативни однос између првог параграфа (2.1), који реализује једна сложена реченица, и целине друга два параграфа (2.2), од којих други (2.2.2) објашњава први (2.2.1). Комплекс копулативне прве две реченице последњег параграфа (2.2.2.1), у адверзативном је односу са трећом реченицом (2.2.2.2).

(1)

[1]

Члан 15.

[1.1] Слобода човека је неприкосновена.

К О П У Л А Ц И Ј А

[1.2] Нико не може бити лишен слободе, осим у случајевима и у поступку < који су утврђени законом. >

А Д В Е Р З А Ц И Ј А (Е К С К Л У З И
Ј А)

[2]

Члан 16.

[2.1] Лице < за које постоји основана сумња < да је извршило кривично дело > > може, на основу одлуке надлежног суда, бити притворено | и задржано у притвору, < само ако је то неопходно ради вођења кривичног поступка или безбедности људи. >

7 Користили смо следеће симболе: < ... > за зависну клаузу; ... | ... за координацију клауза; { ... } за комплекс реченица.

К О П У Л А Ц И Ј А

[2.2]

{ [2.2.1] { Трајање притвора мора бити сведено на најкраће нужно време.

Е К С П Л А Н А Ц И Ј А

[2.2.2] { [2.2.2.1] Притвор може трајати по одлуци првостепеног суда најдуже три месеца од дана притварања. КОПУЛАЦИЈА Овај рок се може одлуком Врховног суда продужити још за три месеца. } А Д В Е Р З А Ц И Ј А [2.2.2.2] < Ако се до истека тих рокова не подигне оптужница, > окривљени се пушта на слободу. } } (РС 1990: чл. 15–16)

Наведени пример прилично је илустративан за типичан паралелизам у стратегији нормирања људских права:

1. ПРАВИЛО ‘јемчи се / слободно (неприкосновено/неповредиво) је / свако има [право]’, односно ‘everyone is entitled to / has the right to’+

2. ИЗУЗЕТАК

– пермисија (допуштење) изузетка: ‘[неко право] може се ограничити законом’, односно ‘no one shall be deprived of [a right]’ / ‘[a right] may/shall be subject to [restrictions]’ и сл. +

– легитимација (оправдање) изузетка: ‘(само ако је то неопходно у демократском друштву) ради заштите (интереса) јавне/националне безбедности, здравља, морала [и сл.]’; односно ‘in the interests of national security or public safety’, ‘for the protection of health or morals’ и сл.

Најчешћи типови напоредних синтаксичкосемантичких односа јесу копулативни, а затим адверзативни (укључујући ексклузивни).

Исте, тематски једноставније структуре ступају у семантичке односе како са суседним структурама, тако и са линеарно несуседним структурама, учествујући тако у формацији више сложенијих структура, чији комплекс називамо ‘укрштеним макроструктурама’. Тај наш концепт се унеколико надовезује на Хојев концепт ‘дискурсних колонија’ (енгл. ‘discourse colonies’ [Ноеу 2001]).

Посебно указујемо на то како се и односи између законских порука

(норми) и интерпретације људских процеса могу, такође, посматрати као семантички односи (попут контрадикције), што учвршћује концепцију језика као интегралног дела когнитивно посредоване стварности.

2.4. *Друштвена интерактивност законских аката – актери.* Интеракцију текстова и друштвене стварности посебно пратимо анализом текстуалне репрезентације двеју основних компонената интеракције – актерâ и радњи односно процеса.

Основни друштвени актери представљени у анализираном корпусу јесу: 1) држава односно унија и њене структуре и 2) грађани и њихове категорије, као колективни друштвени актери.

Државе и њихове структуре представљене су метонимично, именом институције, што у други план потискује инхерентну сложеност њиховог устројства, а маскира начин на који конкретне структуре контролишу друштвени живот. Грађани су представљени двојачко:

а) када се легитимише њихова једнакост, у виду ‘једнакости пред законом’ и основним правима свакога, репрезентација је персонална;

б) када се легитимише њихова неједнакост, репрезентација је чешће имперсонална; нпр. буржоазија, као централна, немаркирана категорија, представљена је метонимично, као ‘приватна својина’, ‘предузетништво’ и сл.

Принудна природа нормативног, а особито законског акта, његова усмеравајућа моћ, обезбеђује далекосежне идеолошке последице у поимању друштвених идентитета. Промене у дискурзивној конструкцији различитих категорија грађана објашњавамо у односу према променама у социјалној структури, и то посредством промена у (социо)когнитивној репрезентацији. Репрезентација тих категорија заснована је на идеологији владајуће групе, која се може повезати са метафором ОДГОВАРАЈУЋЕ/СЛИЧНО ЈЕ БЛИЗУ.

Квантитативном анализом (в. одељак 2.5) утврђено је да су најактивнији актери парламенти, а затим друге компоненте власти, у складу са представничким концептом демократије. У уставима СРЈ, Србије, САД, ЕУ и у Конвенцији грађани нису активни учесници у власти, док уставни СФРЈ представљају ‘радне људе’, а понекад и грађане, као задужене за сопствене услове живота и рада, у складу са концептом социјалистичког самоуправљања.

2.5. *Друштвена интерактивност законских аката – процеси.*

Истраживање процеса (радњи, стања, збивања) засновали смо на квантитативној анализи корпуса праћеној критичком интерпретацијом. Демонстрирали смо да је могуће разврстати процесе према глаголима који су им у основи и на тај начин их прилично ефикасно и подробно квантитативно анализирати, укључујући и систематизацију њихових значајнијих партиципаната.

Примењена таксономија процеса представља надградњу Халидејеве типологије (Halliday 1985) коју је, избегавајући дуализам менталног и материјалног, предложио Р. де Богранде издвојивши као главне категорије: 1) спољашње (егзоцентричне; енгл. ‘exocentric’), са тежиштем на спољашњим догађајима, 2) унутрашње (ендоцентричне; енгл. ‘endocentric’), са тежиштем на унутрашњим догађајима, 3) репрезентативне (енгл. ‘representative’), који се тичу идентитета и релација, и 4) експресивне (енгл. ‘expressive’) процесе, који екстернализују унутрашња стања и догађања (Beaugrande 1997: ch. 4; 2004: ch. 3). Ту таксономију смо проширили поделом диспозитивних процеса на осам поткласа, с обзиром на бројност те поткласе спољашњих (егзоцентричних) процеса у анализираном корпусу (табела II). Те поткласе са својим прототипима су: (а) апликациони (‘вршити’), (б) примопредајни (‘узети’/‘дати’), (в) протекциони (‘заузети се за’), (г) прохибитивни (‘бранити’), (д) одредбени (‘одредити’), (е) изборни (‘бирати’), (ж) управљачки (‘управљати’) и (з) развојни диспозитивни процеси (‘развијати’).

Табела II. Типологија процеса.

ПРОЦЕСИ	ПРОТОТИПИ
СПОЉАШЊИ (ЕГЗОЦЕНТРИЧНИ)	
ПРОЦЕСИ	
1) диспозитивни (‘Dispositive’)	‘чинити да’
апликациони	‘вршити’
примопредајни	‘узети’/‘дати’
протекциони	‘заузети се за’
прохибитивни	‘бранити’
одредбени	‘одредити’
изборни	‘бирати’
управљачки	‘управљати’
развојни диспозитивни процеси	‘развијати’
2) продуктивни (‘Productive’)	‘створити’
3) бихејвиорални (‘Enactive’)	‘понашати се’
4) развојни (‘Developmental’)	‘развијати се’

УНУТРАШЊИ (ЕНДОЦЕНТРИЧНИ)	
ПРОЦЕСИ	
1) перцептивни ('Perceptive')	'видети', 'чути' ...
2) когнитивни ('Cognitive')	'(са)знати'
3) аспиративни ('Aspirations')	'желети'
РЕПРЕЗЕНТАТИВНИ ПРОЦЕСИ	
1) егзистенцијални ('Existential')	'бити'
2) идентификациони ('Identification')	'бити неко'
3) атрибутивни ('Attributive')	'бити некакав'
4) циркумстанцијални ('Circumstantial')	'бити негде/некада'
5) посесивни ('Possessive')	'имати'
ЕКСПРЕСИВНИ ПРОЦЕСИ	
1) емотивни ('Emotive')	'осећати'
2) комуникативни ('Communicative')	'рећи'

Квантитативном анализом процеса обухватили смо следеће параметре: поларност, модалност (јака и слаба, укључујући модалне глаголе, придеве, прилоге и именице), транзитивност (актив, медиј, пасив), конгруентност (у Халидејевом смислу [Halliday 1985]), односно динамичност репрезентације (динамичка, као процес, или статичка, у виду ентитета – номинализације, својства – адјективизације и сл. [Van Leeuwen 2008]), учеснике (агенс, пацијенс/циљ, средство, бенефицијат [енгл. 'beneficiary'] и сл.). Тзв. деактивирани (од енгл. '(de)activation' [Van Leeuwen 2008]), тј. статички представљени (номинализовани и адвербизирани/адјективизирани), процеси добили су равноправан третман као активирани, тј. динамички представљени, процеси, што значи да је анализирана и њихова модализација и поларизација, као и њихови партиципанти.

Тако детаљна анализа даје бројне резултате, а неки од општијих су следећи.

С обзиром на поменути класификацију процеса, доминирају диспозитивни процеси, а међу њима одредбени и протекциони. Изостају бихејвиорални, перцептивни, аспиративни и емотивни процеси, као и негативни процеси слабе модализације и глаголски прилози (они прошлога времена у потпуности).

Деагентизовани процеси знатно су чешћи од агентивних. Деагентизација је, свакако, основна стратегија репрезентације прохибитивних процеса, чији је прототип 'бранити', са прагматичким ефектом скривања прохибитора.

Одредбени процеси најчешће су представљени пасивно, а тада је њихова важна компонента средство. Она одсликава интертекстуалност:

а) међу деловима датог законског акта, када је средство сам тај акт (нпр. ‘Устав’) или његов део (нпр. ‘Article’), и

б) између датог акта и другог правног акта, када је средство други акт (нпр. ‘закон’).

Насупрот томе, посматрани когнитивни процеси (нпр. ‘одлучивати’, ‘судити’), такође, диспозитивног карактера, представљени су претежно агентивно, а некад номинализовано, слично као и управљачки процеси.

Како се види из табеле III, односно IV, обилато се користи деонтичка модалност, највише њени позитивно поларизовани слаби модалитети, међу којима је најчешћи полисемични модални глагол ‘моћи’, који постиже виши степен учтивости у односу на пермисив ‘смети’. Најмодализованији сразмерно дужини (израженој бројем речи) јесте Устав Србије из 1990. г., а најмање је модализован (стога најкатегоричнији) Устав САД.

Табела III. Учестали маркери модализације у анализираним домаћим уставима.

УСТАВИ	ФНРЈ (1946)	СФРЈ 1963	СФРЈ 1974	СРЈ (1992)	РС 1990	РС 2006
МОДАЛИ						
СЛАБИ МОДАЛИ	102	515	785	203	225	380
глагол ‘моћи’ (потврдан облик)	21	177	225	58	64	93
глагол ‘смети’ (потврдан облик)	0	0	0	2	2	0
глагол ‘морати’ (одричан облик)	0	0	0	0	0	0
именица ‘могућност’	1	8	23	4	4	7
именица ‘право’	65	255	421	91	108	226
именица ‘слобода’	9	51	61	44	39	34
придев ‘слободан’	4	18	42	2	4	12
прилог ‘слободно’	2	6	13	2	4	8
УМЕРЕНИ МОДАЛИ	5	41	101	2	7	7
именица ‘потреба’	1	26	85	1	5	4
придев ‘потребан’	3	12	15	1	2	3
глагол ‘требати’	1	3	1	0	0	0
ЈАКИ МОДАЛИ	40	220	394	79	99	149
глагол ‘моћи’ (одричан облик)	13	47	83	31	28	56

глагол 'смети' (одричан облик)	1	5	6	2	2	5
глагол 'морати' (потврдан облик)	4	18	16	10	9	12
именица 'дужност'	10	78	124	13	32	14
придев 'дужан'	4	24	36	10	11	29
именица 'обавеза'	5	29	94	5	7	15
придев 'обавезан'	3	9	17	3	5	4
прилог 'обавезно'	0	3	1	0	0	0
придев 'неопходан'/ /'нужан'	0	7	17	5	5	14
УКУПНО МОДАЛА	147	776	1280	284	331	536
релативна модализација	2,32%	3,56%	3,15%	3,78%	4,4%	3,62%

Табела IV. Учестали маркери модализације у делу корпуса датом на енглеском језику.

ЗАКОНИ	Устав САД	Устав ЕУ	Конвенција
МОДАЛИ			
СЛАБИ МОДАЛИ	68	641	207
глагол 'can' (потврдан облик индикатива)	0	3	1
глагол 'may' (потврдан облик)	44	339	59
глагол 'can' (потенцијал ['could'])	0	3	2
придев 'possible'	0	13	1
придев 'free'	4	25	6
именица 'right'	19	186	92
именица 'freedom'	1	72	46
УМЕРЕНИ МОДАЛИ	2	50	1
глагол 'should'	0	15	0
глагол/именица 'need'	0	35	1
придев 'needful'	2	0	0
ЈАКИ МОДАЛИ	16	265	27
глагол 'must' (потврдан облик)	0	36	1
глагол 'must' (одричан облик)	0	4	0
глагол 'can' (одричан облик индикатива)	1	6	1
глагол 'may' (одричан облик)	0	5	4

глаголски придев ‘obliged’	1	5	0
глаголски придев ‘required’	3	36	5
придев ‘necessary’	9	133	13
именица ‘obligation’	2	40	3
УКУПНО МОДАЛА	86	956	235
релативна модализација	1,13%	1,44%	2,23%

На плану просторно-временске репрезентације, у домаћим актима се употребом тзв. ванвременског презента, коме у осталим актима одговара футур, постиже временска универзалност нормативних порука, будућност се представља као садашњост, потенцијално – као реално, жеље и очекивања законодавца – као стварност. Дакле, оно што, по законодавцу, тек треба да буде (прескрипција) представљено као да већ јесте (дескрипција).

Темпорални процеси представљени су као појаве независне од људског деловања, ретко су модализовани, а скоро увек позитивног поларитета.

У одломку датом у одељку 2.3, димензију простора представљају појмови ‘притвор’ и ‘слобода’, који су у датом случају комплементарни антоними,⁸ тако да ‘слобода’ подразумева (релативну) слободу кретања. Друга реченица просторној димензији придружује вредност временске променљиве, заокружујући тако просторно-временски континуум. Потоње реченице (трећи параграф) разрађују различите варијанте односа простора и времена (назначени експланативни однос), у виду простор-временâ (енгл. ‘space-times’): ‘притвор’ – ‘најдуже три месеца’, ‘притвор’ – ‘још три месеца’, ‘слобода’ – по ‘истеку рокова’.

3. Закључци

Анализирани жанр је међу најстаријим писаним жанровима, а упркос томе је, са изузетком његових лексичко-стилских карактеристика, остао непознаница науке о језику, нарочито прагматике. Захваљујући развојном мултикултурном корпусу, имали смо прилику да га посматрамо у дијалектичком континууму процесâ који се тичу регулације људских односа.

У осврту на метафоричну и метонимичну конструкцију друштвеног бића од стране анализираниог дискурса расветљени су неки обрасци

⁸ Или ‘комплементарни опозити’ (енгл. ‘complementaries’), према Lyons 1968: 460–462; Cruse 2004: 162–164.

бироградског размишљања. Посебно указујемо на значај упоредног улажења у траг етимологији ради утврђивања коренâ метафорског мишљења (уп., нпр., ‘унапредити’, ‘разрешиити’, ‘fulfil[l]’...).

Значај интертекстуалности за функционисање текстова закона јесте вишеструк – не само у начину инкорпорације различитих дискурса већ, дубље, у артикулацији различитих гласова и различитости гласова, у којој се очитују релације моћи. То смо видели посматрајући интертекстуалност као вид (социодинамичке) интерактивности.

Тематска организација посматраних текстова испољава правнотехничке конвенције жанра (законски акт) и дискурса (континенталноправни или англосаксонскоправни). Сматрамо да увођење концепта укрштених макроструктура мења секвенцијално схватање (семантичких) макроструктура (Van Dijk 1980) и управо експлицира (интра)текстуалност као интертекстуалност. Могуће је замислити даље такво укрштање, које прелази границе једног акта, и функционисање (мрежа) макроструктура у континууму аката једног правног система.

Како је показано, уобичајени метод синтаксичко-семантичке анализе проширен је на комплексније текстуалне целине (в. и Јанићијевић 2011).

Развој домаће уставотворне дискурсне праксе (1946–2006) пружио нам је, свакако, шири поглед у репрезентацију релација између друштвених актера. Уколико је друштвена група у менталној репрезентацији аутора ближа његовом деиктичком центру, утолико је укљученија и активнија у дискурсу и његовој репрезентацији друштвених односа и испоштованија с обзиром на принцип учтивости (енгл. ‘politeness principle’ [Leech 1984]).

Мада нам није познато да је коришћена у још некој анализи, Бограндеова таксономија процеса се, у сваком случају, успешно примењује и на српски језик. Јасно је да многи процеси (нпр. размотрени когнитивни диспозитивни процеси), тачније њихове репрезентације, испољавају више димензија које одговарају двама или неколиким класама.

Тако вишедимензионално спроведена анализа дискурса законских аката може се интегрисати са разноликим друштвенонаучним студијама права и сродних феномена, и тиме их повезивати.

ЛИТЕРАТУРА

- Bahtin, Mihail M. (V. N. Vološinov). 1980. *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.
- Beaugrande, Robert de. 1997. *New Foundations for a Science of Text and Discourse*. Stamford, CT: Ablex.
- Beaugrande, Robert A. de. 2004. "A New Introduction to the Study of Text and Discourse". <<http://www.beaugrande.com> (3. 2. 2008).
- Van Dijk, Teun A. 1977. *Text and context: Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*. London: Longman.
- Van Dijk, Teun A. 1980. *Macrostructures*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Van Dijk, Teun A. 1993. Discourse and cognition in society. In: Crowley, D. and D. Mitchell eds. *Communication Theory Today*. Oxford, Pergamon Press: 107–126.
- Van Dijk, Teun A. 2009. "Critical Discourse Studies: A sociocognitive Approach". In: Wodak, R. and M. Meyer eds. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage: 62–85.
- Van Leeuwen, Theo. 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. New York: Oxford University Press.<http://validator.w3.org/check?uri=referer>
- Goossens, Louis. 1990. "Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action". *Cognitive Linguistics* 1: 323–340.
- Grice, Paul H. 1987. Logika i razgovor. U: Mišćević, N. i P. Matjaž ur. *Kontekst i značenje*. Rijeka: Izdavački centar.
- Јанићијевић, Марко. 2011. „Моделовање текстуалних целина на примеру законских аката на српском и енглеском језику”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 54 (1): 247–259.
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- Lakoff, George and Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leech, George. 1984. *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Levinson, Stephen C. 2000. *Presumptive Meanings: The Theory of*

Generalized Conversational Implicature. Cambridge, MA: MIT Press.

Lyons, John. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. London: Cambridge University Press.

Searle, John R. 1981. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. New York: Routledge.

Halliday, Michael A. K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.

Hoey, Michael. 2001. *Textual interaction: an introduction to written discourse analysis*. London: Routledge.

Chilton, Paul. 2004. *Analysing Political Discourse: Theory and practice*. London: Routledge.

Chouliaraki, Lilie and Norman Fairclough. 1999. *Discourse in Late Modernity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Cruse, Alan. 2004. *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford/New York: Oxford University Press.

ИЗВОРИ

РС 1990: „Устав Републике Србије”. Службени гласник *Републике Србије* 1 (1990).

РС 2006: „Устав Републике Србије”. Службени гласник *Републике Србије* 98 (2006).

СРЈ: „Устав Савезне Републике Југославије”. *Службени лист Савезне Републике Југославије* година I/1 (27. април 1992).

СФРЈ 1963: „Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије”. *Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*. XIX/14 (10. април 1963).

СФРЈ 1974: „Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије”. *Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије* XXX/9 (21. фебруар 1974).

ФНРЈ: „Устав Федеративне Народне Републике Југославије”. *Службени*

лист Федеративне Народне Републике Југославије II/10 (1. фебруар 1946).

Конвенција: “European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms”.

<<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/005.htm> 3. 11. 2010.

ЕУ: “Treaty establishing a Constitution for Europe”. *Official Journal of the European Union* C series No 310 (16 December 2004).

САД : “The Constitution of the United States”. In: Peltason, J. W. ed. *About America: The Constitution of the United States of America with Explanatory Notes*. 19–43. <<http://www.america.gov/media/pdf/books/constitution.pdf> (3. 11. 2010).

Marko Janićijević

DISCOURSE OF WRITTEN LAWS IN SERBIAN AND ENGLISH: A COMPARATIVE-DIACHRONIC APPROACH

Summary

Using multidimensional framework of discourse analysis we have examined the genre of laws, seen as the crucial aspect of interaction of (re)normalising of social relations, functioning as legitimation of hegemony, more specifically as a representation of these relations as demanded by the addresser (the political elite) from the addressee (the people – subjects). Generic, intertextual, textual syntactic, cognitive semantic, interactive pragmatic, contextual cognitive, functional-systemic, as well as quantitative analytic insight into discourse of laws undertaken in this study, implies both comparative-diachronical description and comparative-diachronic explanation of discourse features of the analysed corpus of the Serbian and the English language. Such approach has provided, besides for multilateral consideration of the subject, the adequacy check of the forementioned theoretical-methodological concepts and their subsequent modification, as well as a larger potential of integrability of this research with others. The hypothesis of a high degree of universality of the concerned genre, constancy of the relationship between the addresser and the addressee, content and function of the message, with variations in terms of strategies used by particular discourses (continental legal vs. Anglo-saxon legal; bourgeois vs. socialist), has been confirmed.

Key words: discourse, analysis, constitution, Serbian, English